

LEV VIGOTSKIY VA UNING PSIXOLOGIK MAKTABI

Andijon davlat pedagogika instituti

Vb dotsenti O‘.T.Vaxabova

filologiya fakulteti talabasi

Tursunaliyeva Shaxnozabonu Qobiljon qizi

Annotatsiya : Ushbu maqola Lev Semyonovich Vigotskiyning psixologiya fanidagi o‘rni va uning madaniy-tarixiy rivojlanish nazariyasini tahlil qiladi. Maqolada, ayniqsa, Vigotskiyning proksimal rivojlanish zonasi (PRZ), nutq va tafakkur o‘rtasidagi aloqalar, shuningdek, uning psixologiya faniga va ta’lim metodologiyasiga qo‘shgan hissalar haqida so‘z yuritiladi. Maqolada, shuningdek, boshqa olimlarning, jumladan, A.N. Leontyev, Jerom Bruner va Barbara Rogoffning Vigotskiy g‘oyalariga bo‘lgan munosabatlari tahlil etiladi.

Kalit so‘zlar: Vigotskiy maktabi, madaniy-tarixiy psixologiya, proksimal rivojlanish zonasi, ichki va tashqi nutq, faoliyat nazariyasi, tafakkur va til, psixik rivojlanish, o‘quv jarayoni, ijtimoiy-madaniy yondashuv, bolalar psixologiyasi,

Аннотация: Данная статья посвящена анализу вклада Льва Семеновича Выготского в психологию и его культурно-исторической теории развития. В статье рассматриваются такие ключевые концепции, как зона ближайшего развития (ЗБР), взаимосвязь речи и мышления, а также вклад Выготского в развитие психологии и педагогической теории. Также анализируются мнения других ученых, таких как А.Н. Леонтьев, Джером Брунер и Барбара Рогофф, о теории Выготского.

Ключевые слова: Выготский, культурно-историческая психология, зона ближайшего развития, внутренний и внешний речь, теория деятельности, мышление и речь, психическое развитие, процесс обучения, социокультурный подход, психология детей, Леонтьев, Брунер, Пиаже.

Annotation : This article analyzes the contribution of Lev Semyonovich Vygotsky to psychology and his cultural-historical theory of development. The article particularly focuses on Vygotsky's concept of the proximal zone of development (ZPD), the relationship between language and thinking, and his impact on psychology and educational methodology. It also explores the views of other scholars, including A.N. Leontyev, Jerome Bruner, and Barbara Rogoff, on Vygotsky's ideas.

Keywords: Vygotsky, cultural-historical psychology, proximal zone of development, inner and outer speech, activity theory, thinking and language, psychological development, learning process, sociocultural approach, child psychology, Leontyev, Bruner, Piaget.

Psixologiya fanining XX asrdagi taraqqiyotiga beqiyos hissa qo'shgan olimlardan biri bu — Lev Semyonovich Vigotskiydir. Uning nomi rus va jahon psixologiyasida inson ruhiyatining ijtimoiy-madaniy rivojlanish qonuniyatlarini chuqur tahlil qilgan, o'ziga xos yondashuvga ega bo'lgan olim sifatida tanilgan. Vigotskiy tomonidan ishlab chiqilgan madaniy-tarixiy nazariya nafaqat bolalar psixologiyasi, balki ta'lim, nutq, tafakkur va ong rivojlanishini tushunishda asosiy metodologik yondashuvlardan biri hisoblanadi.¹ Lev Semyonovich Vigotskiy (1896–1934) qisqa, ammo samarali umr kechirgan. U Moskva universitetida tahsil olgan va dastlab adabiyotshunoslik, tilshunoslik, falsafa sohalarida izlanishlar olib borgan. Keyinchalik uning ilmiy e'tibori psixologiyaga qaratildi. U 1924-yildan boshlab Moskvadagi Psixologiya institutida faoliyat yuritib, A.R. Luriya, A.N. Leontyev kabi yosh olimlar bilan birgalikda tajriba va nazariy ishlanmalar olib bordi. Vigotskiyning eng muhim nazariyasi — bu madaniy-tarixiy rivojlanish nazariyasidir. Bu nazariya asosida inson psixikasining shakllanishi va rivojlanishi ijtimoiy faoliyat va madaniy vositalar, ayniqsa til orqali sodir bo'lishi tushuntiriladi.² Tafakkur va nutq o'zaro chambarchas bog'liq va bir-birini rivojlantiradi; Psixik faoliyat vositali xarakterga ega: inson atrof-muhit bilan bevosita emas, balki madaniy vositalar orqali aloqada bo'ladi.

¹Vygotskiy, L. S. (1991). Мышление и речь. Moskva: Pedagogika.

²To'raxo'jayev, N. (2005). Shaxs rivojlanishi va faoliyatining psixologik asoslari. Toshkent: Fan.

Vigotskiy tomonidan ilgari surilgan proksimal rivojlanish zonasi (PRZ) tushunchasi bugungi kunda pedagogik va psixologik faoliyatda keng qo'llaniladi.³ PRZ — bu bolaning kattalar yoki malakali tengdoshlar ko'magida bajara oladigan, biroq mustaqil bajara olmaydigan faoliyat sohasi. PRZ konsepsiyasi o'quv jarayonida individual yondashuv, qiyinchilik darajasini muvozanatli belgilash va murabbiylik metodikasini asoslashda muhim rol o'ynaydi.

Vigotskiy nutqning rivojlanish bosqichlarini quyidagicha tasniflaydi:

1. Tashqi nutq – bolaning atrofdagi insonlar bilan aloqa vositasi.
2. Egotsentrik nutq – o'zini anglash va harakatlarni boshqarish uchun mo'ljallangan o'tish bosqichi.
3. Ichki nutq – ichki tafakkurni tashkil qiluvchi shaklga aylangan nutq.

Ushbu nazariya bugungi zamonaviy psixolingvistika va bolalar psixologiyasining asosiy poydevorlaridan biridir. Vigotskiy bevosita psixologik maktab tashkil etmagan bo'lsa-da, uning ilmiy yondashuvi madaniy-tarixiy psixologiya maktabi deb ataluvchi oqimni yaratdi. Ushbu maktabning yetuk vakillari:

A.N. Leontyev – faoliyat nazariyasini rivojlantirdi;

L.S. Bojovich – bolalar psixikasi va shaxs shakllanishini o'rgandi;

D.B. Elkonin – yosh davrlari psixologiyasi va o'yin faoliyati ustida tadqiqotlar olib bordi.

Vigotskiy g'oyalari hozirgi kundagi quyidagi sohalarda keng qo'llaniladi:

Konstruktivistik ta'lim metodlari – o'quvchi subyekt sifatida tan olinadi, uning faoliyati PRZ doirasida rag'batlantiriladi;

Metakognitiv rivojlanish – bola o'z fikrlash jarayonini anglaydi va boshqaradi;

³ Zokirova, M. (2019). Pedagogik va yosh psixologiyasi. Toshkent: Yangi asr avlod

Rivojlantiruvchi ta'lim – ta'lim jarayoni faqat bilim berish emas, balki tafakkurni shakllantirish vositasi sifatida qaraladi.⁴ Ba'zi tadqiqotchilar Vigotskiyning metodologiyasini giperintellektual yondashuv deb hisoblab, bolaning shaxsiy tajribasi va hissiyotlariga yetarlicha e'tibor bermasligini tanqid qilgan. Vigotskiy va Pyaje bolalar tafakkuri rivojlanishini o'rgangan, ammo yondashuvlari farqli bo'lgan ikki ulug' psixologdir. Pyaje kognitiv rivojlanishning bosqichli nazariyasini taklif qilgan bo'lsa, Vigotskiy ijtimoiy muhit va tilning roliga urg'u bergan. Pyaje, avvaliga, Vigotskiyning ijtimoiy omilga haddan ortiq urg'u berayotganini tanqid qilgan. Biroq keyinchalik uning nazariyasiga qiziqish bildirgan va PRZ konsepsiyasi bilan hisoblashgan. Amerikalik olim Jerom Bruner Vigotskiy g'oyalariga katta e'tibor bergan. U ta'limda interaktiv yondashuvni qo'llab-quvvatlab, PRZ nazariyasiga tayangan. Bruner ta'limni "qo'llab-quvvatlovchi muhit" deb atab, o'quvchining mustaqil o'zlashtirish imkoniyatlarini kuchaytirish zarurligini urg'ulagan. Amerikalik psixolog B. Rogoff Vigotskiyning madaniy-tarixiy yondashuvini chuqurlashtirib, o'rganish – bu ijtimoiy faoliyat jarayoni degan g'oyani ilgari surgan. U, ayniqsa, oilaviy va madaniy kontekstda o'rganish mexanizmlarini tahlil qilib, Vigotskiy tamoyillarini kengaytirgan. Bu olimlar Vigotskiy g'oyalarini zamonaviy sotsiokultural psixologiya bilan bog'lashgan. J. Wertsch "fikrlash ijtimoiy vositalar orqali amalga oshadi" degan konsepsiyani ishlab chiqqan va Vigotskiyning til, ramz va vositalarning kognitiv faoliyatdagi o'rniga urg'u beradi. Vigotskiyning bevosita shogirdi A.N. Leontyev faoliyat nazariyasini ishlab chiqqan.⁵ U shaxs rivojini ongli faoliyat bilan bog'lab, Vigotskiy boshlagan ishni tizimli va dinamik tarzda davom ettirgan. Leontyev fikricha, psixika faqat ichki jarayon emas, balki tashqi faoliyat orqali shakllanadi. Vigotskiy g'oyalari nafaqat o'z davrida, balki keyingi o'n yilliklarda ham ko'plab olimlar tomonidan tahlil qilingan, rivojlantirilgan va amaliyotga tatbiq etilgan. Uning nazariyalari atrofida shakllangan ilmiy bahslar psixologiya fanining taraqqiyotiga ijobiy ta'sir ko'rsatgan. Bugungi kunda ham Vigotskiy izdoshlari tomonidan

⁴ Development of Higher Psychological Processes. Cambridge, MA: Harvard University Press.

⁵ Daniels, H. (2001). Vygotsky and Pedagogy: A Sociocultural Approach to Education. London: Routledge.

ishlab chiqilgan yondashuvlar pedagogika, psixologiya, til o'rganish va ijtimoiy fanlarda qo'llanilmoqda.

Xulosa qilib aytganda, Vigotskiy g'oyalari nafaqat o'z davrida, balki keyingi o'n yilliklarda ham ko'plab olimlar tomonidan tahlil qilingan, rivojlantirilgan va amaliyotga tatbiq etilgan. Uning nazariyalari atrofida shakllangan ilmiy bahslar psixologiya fanining taraqqiyotiga ijobiy ta'sir ko'rsatgan. Bugungi kunda ham Vigotskiy izdoshlari tomonidan ishlab chiqilgan yondashuvlar pedagogika, psixologiya, til o'rganish va ijtimoiy fanlarda qo'llanilmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR :

1. Выготский Л.С. Мышление и речь. — М.: Педагогика, 1991.
2. Выготский Л.С. Психология развития человека. — М.: Смысл, 2001.
3. Cole M., John-Steiner V., Scribner S., Souberman E. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. — Cambridge, MA: Harvard University Press, 1978.
4. Kozulin A. Psychological Tools: A Sociocultural Approach to Education. — Harvard University Press, 1998.
5. Daniels H. Vygotsky and Pedagogy: A Sociocultural Approach to Education. — Routledge, 2001.
6. Berk L.E., Winsler A. Scaffolding Children's Learning: Vygotsky and Early Childhood Education. — NAEYC, 1995.
7. Турсунов А. Psixologiya asoslari. — Toshkent: O'zbekiston, 2010.
8. To'raxo'jayev N. Shaxs rivojlanishi va faoliyatining psixologik asoslari. — Toshkent: Fan, 2005.
9. O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim muassasalari uchun darslik: Umumiy psixologiya. — Toshkent: O'zbekiston, 2012.